

Френсис Фукујама, КРАЈ ИСТОРИЈЕ И ПОСЉЕДЊИ ЧОВЈЕК
CID, Подгорица 1997, 375 страна

Када је у љето 1989. године у једном малотиражном часопису о америчкој спољној политици ("The National Interest") Френсис Фукујама објавио свој есеј под насловом "*Крај историје*" (The End of History), започета је једна од најконтраверзнијих интелектуалних дебата у савременом свијету. Фукујама је пошао од става да појава реформаторских покрета у Совјетском Савезу и Источној Европи није просто "крај хладног рата", већ коначан "тријумф Запада и западњачке идеје", односно да се налазимо на крајњој тачки идеолошке еволуције човјечанства и универзализације либералне демократије, као завршног облика владавине. Наведени став, као и чињеница да је Френсис Фукујама убрзо по објављивању наведеног контраверзног есеја почео да ради у Америчком секретаријату за иностране послове као политички аналитичар, били су довољни појединим теоретичарима "свјетске завјере" да аргументирају Фукујамино мишљење, често га при томе и не прочитавши. Овај студент филозофије код професора Алана Блума (Allan Bloom), иначе аутора контраверзног бестселера "Затварање америчког духа", докторант на Харварду из политичких наука (Совјетски Савез и Средњи Исток), је на крају свој контраверзни чланак претворио у књигу, коју захваљујући најбољем

црногорском издавачу "CID-у" у преводу Бранимира Глигорића и Слободана Дивјака од недавно може користити и наша шира читалачка публика. "Крај историје и посљедњи човјек" је обимна студија (375 страна) са умјешно конципираним предговором Слободана Дивјака (5-29), са пет тематских цјелина и додатком под насловом "Рефлексије о крају историје, пет година касније".

У првом дијелу под насловом "Актуелизација старог питања" (33-79) Фукујама полази од става да је двадесети вијек "све нас, сасвим сигурно, учинио дубоким историјским песимистима" и да је песимизам двадесетог вијека "у оштрој супротности са оптимизмом претходног". Једна од тековина двадесетог вијека и модерне политике је и држава беспримјерне моћи, односно тоталитаризам. "Подржан ефикасном полицијском моћи, масовним политичким партијама и радикалним идеологијама које су тежиле да контролишу све аспекте људског живота, овај нови тип државе упустио се у пројекат чија је амбиција била да доминира свијетом. Геноциди које су починили тоталитарни режими Хитлерове Њемачке и Стаљинове Русије били су без преседана у људској историји и, по много чему, омогућени самом модерношћу" (35), тврди Фукујама позивајући се на Пола Фусела

(Paul Fussel). Аутор потом наводи на закључак да је управо технички и друштвени напредак омогућио остварење наведених циљева, односно створио државе способне за масовне организоване злочине. Криза ауторитаризма није почела перestroјком Горбачова, већ петнаестак година раније, падом низа десничарских влада у јужној Европи (Грчка, Шпанија, Португалија), источној Азији (Филипини, Јужна Кореја) и Јужноафричкој Републици. Правећи разлику између државе либералне демократије ("држава је по дефиницији слаба: очување сфере индивидуалних права значи ограничење њене моћи") и ауторитарне државе на левици и десници чији режими ("користе моћ државе да би упали у приватну сферу и контролисали је за различите циљеве - да би изградили војну моћ, промовисали егалитаран друштвени поредак и изазвали брз економски раст. Оно што је изгубљено на пољу индивидуалне слободе, стечено је на нивоу националног циља"), Фукујама потом анализира проблем "легитимности диктатора", односно идеје демократије која је однијела са власти десне ауторитарце. Тоталитаризам је, у трагању за "тоталном" контролом над животима својих грађана, тежио да уништи цивилно друштво, о чему аутор наводи бројне примјере из новије историје, наводећи такође да држава која дозвољава широк приватни сектор по дефиницији више није тоталитарна, јер она онда губи једну од основних полуга моћи.

Један од темељних Фукујаминих ставова на којима почива читав концепт књиге је онај да се "од различитих типова режима који су се појавили током људске историје, од монархија и аристократија до вјерских теократија и фашистичких и комунистичких диктатура у овом вијеку, једини облик владавине који је, до краја двадесетог вијека, остао нетакнут, јесте либерална демократија" (70) и тај свој став аутор покушава и графички приказати кроз табелу садашњих

земаља либералне демократије (73-74) из које се види њихов стални пораст, за који аутор тврди да је најупадљивији "макрополитички феномен посљедњих четиристо година". Из таквог закључка аутор конституише доказ "да је на дјелу фундаментални процес који диктира заједнички еволуциони образац за сва људска друштва - нешто као Универзална историја човјечанства у правцу либералне демократије" (75). У другом дијелу књиге насловљеном "Старо доба човјечанства" (79-163) аутор полази од Ничеовог става да "Универзална Историја човјечанства није исто што и историја универзума. То није енциклопедијски каталог свега што је познато у човјечанству, него прије покушај да се нађе смислени образац у укупном развоју људског друштва". Фукујама уочава да је историјски песимизам двадесетог вијека увелико дискредитовао већину Универзалних историја и да стога није случајно што су једини писци Универзалне Историје који су постигли било какав степен популарности управо Шпенглер и Тојнби, односно они који су описивали пропадање западних вриједности и институција. Потом се аутор враћа на питање са почетка: "да ли је историја усмјерена и постоји ли разлог да се мисли да ће бити универзалне еволуције у правцу либералне демократије?" Фукујама наводну "усмјереност" налази у чињеници да је жеља за економским растом универзална карактеристика свих садашњих држава, али ако човјек није једноставно економска животиња, онда је поменуто објашњење непотпуно (105). Али је чињеница да је капитализам на неки начин био неизбјежан за напредне земље и да је марксистичко-лењинистички социјализам био озбиљна препрека за стварање богате и модерне технолошке цивилизације. Зато је једна изјава Денг Сијао Пинга изречена у говору 1982. године да "ни једна земља на свијету, без обзира на

њен политички систем, није се модернизовала водећи затворену политику", стављена у фокус разматрања "теорије зависности" чији је отац, по Фукујами, био Лењин који је тврдио "да крајња противурјечност која ће срушити капитализам није класна борба унутар развијеног свијета, него између развијеног Сјевера и "глобалног пролетеријата" у неразвијеном свијету". Фукујама посебно потенцира значај "модерних природних наука" у развоју друштва и у том контексту разматра сегменте традиције и образовања, наводећи да су нас "модерне природне науке снабјеле механизмом чије прогресивно развијање, током прошлих неколико вјекова, даје усмјереност и кохеренцију људској историји", те је у том контексту на Кантово питање, дали је могуће написати Универзалну Историју с космополитског гледишта одговор потврдан (147). "Универзална Историја заснована на прогресивном развоју модерних природних наука може да осмисли само протеклих четиристотине година људске историје, рачунајући од открића научног метода у шеснаестом и седамнаестом вијеку" (155). Наведени став кореспондира са мишљењем да историја није дата, није само каталог свега што се догодило у прошлости, него свјестан напор апстракције у коме одвајамо важне од неважних догађаја.

Трећи дио, насловљен са "Борба за признање" (163-227), у суштини је разматрање одговора на питање: Шта је то што људе нагони да систем диктатуре замјењују системом либералне демократије? Дајући одговор на наведено питање, аутор се враћа Хегелу и разумијевању историје као борбе за признање, те у том контексту уочава да је "борба за признање (је) очита свуда око нас и она лежи у основи савремених покрета за либерална права, без обзира на то да ли је ријеч о Совјетском Савезу, Источној Европи, Јужној Африци, Латинској Америци или о Сједињеним Америчким Држа-

вама". Ако не постоји жеље за признањем и појединаца који су спремни да се жртвују, онда нема ни напретка. Хавел је тврдио да је "свака особа спремна, у већој или мањој мјери, да пристане на живот у лажи". Али жеља за признањем, по аутору, један је од начина самопоштовања пројекције својих властитих вриједности на спољашњи свијет и ова жеља узрокује осјећање гњева када ове вриједности нијесу признате од стране других (190). И то је она карика која недостаје између либералне економије и либералне политике, јер што су људи богатији, образованији, више космополитски настројени, то више захтијевају признање свог статуса.

Четврти дио књиге је насловљен "Прескакање Родоса" (227-301) и у њему се разматрају предности либералне демократије. Фукујама тврди да изузев у исламском свијету, данас "можда постоји консензус о томе да је либерална демократија најрационалнија форма владавине, то јест да либерална држава најпотпуније реализује и рационалну жељу и рационално признање". Ако је то тако, поставља се питање: Зашто све земље, изузев оних у исламском свијету, нијесу демократске? Одговору на наведено питање аутор посвећује следеће странице, разматрајући проблем државе, народа као моралне заједнице, националну, етичку и расну свијест, односно национализма, етноцентизма и расизма, религије, културе као ограничавајућих елемената либералној демократији схваћених на антилибералан начин. Потом аутор разматра феномен модерне економије, односно процес индустријализације детерминисан модерном науком, који присиљава човјечанство да се хомогенизује, развијајући широку разноврсност традиционалних култура. У том контексту слиједи анализа конкретних примјера исламских држава, Јапана, САД и др. Аутор уочава два доминантна тренда: с једне стране, на дјелу је растућа

хомогенизација човјечанства коју доносе модерна економија и технологија и ширење идеје рационалног признања као једине легитимне основе за владавину; с друге стране, свуда је на дјелу отпор тој хомогенизацији и реафирмација, нарочито на субполитичком нивоу, културних идентитета, што у крајњој линији појачава већ постојеће баријере између народа и нације. По Фукујама, "нација ће и даље остати централни пол идентификације, чак и ако све већи број нација буде имао заједничке економске и политичке форме организације" (259).

Пето поглавље у књизи, насловљено са "Посљедњи човјек" (301-349), посвећено је анализи принципа слободe и једнакости на којима почива либерална демократија. Фукујама тврди да је "неједнако признање једнаких људи најпознатија оптужба против либералне демократије", али да постоје и мишљења да јој већа опасност долази од деснице, односно од "тенденције либералне демократије да допусти једнако признање неједнаким људима". Насупрот томе постоји и стална тежња да се буде неједнак, јер док је роб на почетку историје одбио да ризикује свој живот у крвавој борби зато што је био инстинктивно плашљив, "посљедњи човјек" у историји није често спреман на жртву знајући да је током историје било пуно бесмислених битака. Зато је живот "посљедњег човјека" најчешће сведен на живот у сигурности и материјалном обиљу.

Књига садржи и "Додатак" (349-366), у којем је објављен Фукујамин одговор критичарима, а на крају се

даје исцрпна библиографија литературе коју је аутор користио у писању наведене студије.

Иако по свом садржају није нова ни у филозофији ни у историји (сличним питањима су се бавили и Хегел, Александар Кожев, Лефевр), несумњиво је, да је Фукујамина књига постала свјетски теоријски бестселер и незаобилазна референтна тачка, како то тврди у предговору Слободан Дивјак. Њене темељне одреднице о тријумфу либерализма, односно учењу о "краху источне идеолошке парадигме" и схватању да у сфери конституције друштва не може бити ничег новог, не треба вулгаризовати у смислу схватања да историје неће бити у смислу догађајности и слично, што се понекад код нас може прочитати. Овдје се не ради о крају људске конфликтности, већ о тврдњи да су основни принципи либерализма, и на економском и на политичком плану, или тријумфовали или се налазе на путу побједе, што је такође далеко од тврдње да ће сва друштва, самим тим, постати либерална.

У сваком случају, у наведеној Фукујаминој студији је на један оригиналан начин презентирано теоријско-емпиријско виђење историје и развоја људског друштва. Издавач је преводом ове књиге испољио изванредан слух за актуелна теоријска сучељавања у савременом свијету, омогућивши и нашим читаоцима да остваре непосредан увид у њих. Књига такође представља јединствену шансу нашој историографији да покуша свој теоретски ниво ставити у раван наведених идеја, прихватањем или оспоравањем, свеједно.

Др Шербо Расћодер